

**«Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» КеАҚ
Әлеуметтік ғылымдар факультеті
Педагогика кафедрасы**

**«БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА БУЛЛИНГ
ЖӘНЕ КИБЕРБУЛЛИНГТІҢ АЛДЫН АЛУ:
ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕ»
Халықаралық ғылыми семинар
ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК
Международного научного семинара
«ПРОФИЛАКТИКА БУЛЛИНГА И КИБЕРБУЛЛИНГА
В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА»**

**Астана
20 сәуір, 2023 ж.**

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ
МИНИСТРЛІГІ
«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ»
КеАҚ
ӘЛЕУМЕТТІК ҒЫЛЫМДАР ФАКУЛЬТЕТІ
ПЕДАГОГИКА КАФЕДРАСЫ**

**«БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА БУЛЛИНГ ЖӘНЕ КИБЕРБУЛЛИНГТІҢ
АЛДЫН АЛУ: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕ»
Халықаралық ғылыми семинар
ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК
Международного научного семинара
«ПРОФИЛАКТИКА БУЛЛИНГА И КИБЕРБУЛЛИНГА В
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА»**

**Астана
20 сәуір, 2023 ж.**

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Сомжүрек Б.Ж. - ғылыми семинар төрағасы, әлеуметтік ғылымдар факультетінің деканы;

Асылбекова М.П. - педагогика кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.к., профессор;

Атемова К.Т. - педагогика ғылымдарының докторы, профессор;

Сейітқазы П.Б. - педагогика ғылымдарының докторы, профессор;

Шалғынбаева Қ.Қ. - педагогика ғылымдарының докторы, профессор;

Албытова Н.П. - педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор;

Сламбекова Т.С. - педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор,

Шолпанкулова Г.К. – педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор;

Жубакова С.С. - педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент;

Жукенова Г.Б. - педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент;

Махадиева А.К. - философия докторы (PhD), доцент м.а.

ЧЛЕНЫ ОРГКОМИТЕТА:

Сомжүрек Б.Ж. - председатель научного семинара, декан факультета социальных наук;

Асылбекова М.П. - заведующая кафедрой педагогики, к.п.н., профессор;

Атемова К.Т. - доктор педагогических наук, профессор;

Сейітқазы П.Б. - доктор педагогических наук, профессор;

Шалғынбаева Қ.Қ. - доктор педагогических наук, профессор;

Албытова Н.П. – кандидат педагогических наук, профессор;

Сламбекова Т.С. - кандидат педагогических наук, профессор;

Шолпанкулова Г.К. - кандидат педагогических наук, профессор;

Жубакова С.С. - кандидат педагогических наук, доцент;

Жукенова Г.Б. - кандидат педагогических наук, доцент;

Махадиева А.К. - доктор философии (PhD), и.о. доцента.

УДК 378.1
ББК 74.00
Б. 94

«Білім беру ұйымдарында буллинг және кибербуллингтің алдын алу: теория және тәжірибе» атты ғылыми семинар BR18574152 «Балаларға қатысты буллингтің алдын алу шараларын әзірлеу және оның өзекті аспектілерін зерттеу» тақырыбындағы 2023-2024 жылдарға арналған бағдарламалық мақсатты қаржыландыру аясында ұйымдастырылған.

Б.94 «Білім беру ұйымдарында буллинг және кибербуллингтің алдын алу: теория және тәжірибе». Халықаралық ғылыми семинар жинағы (Астана қ., 20 сәуір). 2023. 223– бет

ISBN 978-601-337-842-8

Жинаққа білім беру ұйымдарында буллинг және кибербуллингтің алдын алу шараларын әзірлеу және оның өзекті аспектілерін зерттеу мәселелері бойынша баяндамалар енгізілген.

УДК 378.1
ББК 74.00

ISBN 978-601-337-842-8

© **Формула печати, 2023**

моббингтің алдын алудың психологиялық педагогикалық аспектілері [Мәтін] / Б.К. Сақтағанов // Білім. - 2022. - № 3. - 78-85 б. ISSN 1607-2790.

4. Таранова, Т.Н. Психолого-педагогическая характеристика буллинга в общеобразовательной школе [Электронный ресурс] // Научное сообщество студентов XXI столетия. Гуманитарные науки: сб. ст. по мат. XXVI междунар. студ. науч.-практ. конф. № 11 (25). – Режим доступа: [http://sibac.info/archive/guman/11\(26\).pdf](http://sibac.info/archive/guman/11(26).pdf) (дата обращения: 25.01.2018).

5. Шевко Н.Р. Особенности проявления кибербуллинга в социальных сетях [Электронный ресурс] / Н.Р. Рожкова, И.И. Исхаков // Ученые записки Казанского юридического института МВД России. – Том 2 (3), 2017. – с. 19-22. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-proyavleniya-kiberbullinga-vsotsialnyh-setyah>.

6. Черкасенко, О.С. Феномен кибербуллинга в подростковом возрасте / О.С. Черкасенко // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии. – 2015. – № 6. – С. 52–54.

БУЛЛИНГ МЕКТЕПТЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰБЫЛЫС РЕТІНДЕ

BULLING AS A SOCIO-PSYCHOLOGICAL PHENOMENON AT SCHOOL

**Кунанбаева А. Ж., докторант, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық
университеті,
Астана, Қазақстан Республикасы**

**Kunanbayeva A. Zh., L. N. Gumilyov Eurasian National University, doctoral
student in the specialty «8D03103 - Psychology», Astana, Republic Of
Kazakhstan**

Аңдатпа: бұл мақалада мектептегі буллинг құбылысының психологиялық ерекшеліктері қарастырылады, осы құбылыстың пайда болуы және оның алдын алу мәселелесі қойылады, сонымен қатар оның формаларына сипаттама беріледі.

Кілт сөздер: буллинг, мектептегі зорлық-зомбылық, буллингтің алдын алу.

Annotation: this article discusses the psychological features of the phenomenon of school bullying, addresses the problem of the occurrence and Prevention of this phenomenon, and also gives a description of its forms.

Keywords: bullying, school violence, bullying prevention.

Буллинг көптеген елдердегі ең маңызды және сұранысқа ие тақырыптардың біріне айналды, сонымен бірге бұл білім беру психологиясы саласындағы ерекше құбылыс. Алайда, бұл термин бастапқыда ересек топтарды зерттеу процесінде пайда болды. Бірнеше жыл бұрын норвегиялық психолог Д.Ольвеус балалар мен жасөспірімдер арасындағы қорлаудың жалпы қабылданған анықтамасын жариялады. Буллинг - бұл әлеуметтік күштің немесе физикалық күштің теңсіздігін қамтитын қасақана, жүйелі түрде қайталанатын агрессивті мінез-құлық [5].

Буллинг кең таралған құбылыс және сыни тұрғыда білім беру, әлеуметтік және жеке мәселе ретінде қарастырылады, сонымен қатар жалпы мектеп ортасына және оқушының когнитивті, эмоционалды және әлеуметтік негізіне теріс әсер етеді, бұл оның тиісті қауіпсіз сынып ортасында оқу құқығына әсер етеді. Оқушыларға психологиялық қауіпсіздік пен зорлық-зомбылықтан, қауіп-қатерден және қауіптен қорғауды қамтамасыз ететін қауіпсіз ортасыз тиімді оқытуға қол жеткізу мүмкін емес.

Буллинг құбылысы көптеген елдердегі ғалымдар мен тәрбиешілердің назарын аударды, өйткені оның жалпы мектеп ортасына әсер етуден басқа, оқушылардың бейімделуі мен психикалық денсаулығына ауыр зардаптары болды. Буллинг - бұл балаларға қатысты зорлық-зомбылықтың бір түрі, ол өз кезегінде мектептер күнделікті кездесетін дағдарысқа айналды.

Эспелаж пен Холт балалардың жартысы мектепте қорқытылғанын атап өтті, онда олар әлсіз деп аталғаны үшін ұят сезімі үшін отбасыларынан азаптарын жиі жасырады. Бұл қабылдау мен психиканың бұзылуынан зардап шегетін ұрпақты өсіруді көздейтін мінез-құлық және әлеуметтік құбылыс деп анықтама береді.

Мектептердегі буллинг әртүрлі жас топтары үшін жалпы әлемдік проблема болып табылады [4]. Тозған киіммен және лақтырылған кітаптармен ұрылған баланы көру мектеп қабырғаларының алдында әдеттегі көрініске айналды. Бұл жағдайда ең қауіпті нәрсе - буллингке байланысты мінез-құлықты жәбірленушілер басқа студенттердің жаңа теріс қылықтарын болдырмау үшін жасырады немесе егер олар өз жағдайларын айтса, басқалар оларды оқшаулайды деп санайды және егер жәбірленуші үнсіз қалса, қорқытуды жеңілдетуге болады деп санайды. Жәбірленуші мұғалімдер мен директордан зорлық-зомбылыққа қатысты кез-келген әрекетті жасыра алады, өйткені ол бұзақыға қарсы ешқандай жаза қолданылмайтынын біледі. Олар сондай-ақ бұл жағдай туралы білсе, олардың отбасылары одан да көп уайымдайды деп қорқады [3].

Буллинг балалардың психикалық денсаулығына теріс әсер етеді, олардың мектептегі қалыпты жұмысына, психикалық және эмоционалдық өсуіне, әсіресе мектептегі әлеуметтену процесіне кедергі келтіреді, бұл өте маңызды және қауіпсіздік көзі болып табылады. Оқушының оны құрдастары

қабылдауы немесе қабылдамауы сезімі қауіпсіздік немесе өзіне деген сенімсіздік сезімінің нәтижесі болып табылады. Мұндай әсер қалыпты сәйкестікті қалыптастыру үшін үлкен маңызға ие, бұл кеш балалық және жасөспірім кезіндегі жеке тұлғаның ең маңызды жетістігі, бұл кейінгі жас кезеңдерінде өзін-өзі бағалау мен өнімділікке жетудің алғашқы қадамы. Буллингтің басқа да жағымсыз салдары бар, мысалы, психосоматикалық бұзылыс және жәбірленушіні өзіне-өзі қол жұмсауға итермелейтін басқа да әлеуметтік әсерлер, психикалық бұзылулар, мазасыздық және депрессия, ұзақ мерзімді эмоционалдық бұзылулардан басқа, өзін-өзі бағалау және аурулар мен шағымдарға сезімталдық.

Сонымен бірге, Джарадат, өзін-өзі бағалау және бұзақылар арасындағы оқу үлгерімінің төмендігі арасында байланыс бар екенін көрсетті [3].

Мектеп ортасында бұзақылардың аздығына қарамастан, бірақ шешуді қажет ететін мәселе бар. Көптеген елдерде бұл мінез-құлықты жеңу үшін қорғаныс бағдарламалары құрылды (Unit Bullying Program). Испанияда бағдарлама "ынтымақтастық пен бауырластық рухында оқайық" ұранымен ұсынылды. Жапонияда мұғалімдер мен кеңесшілер арасында кең таралған зорлық-зомбылық пен агрессияға қарсы арнайы нұсқаулық жасалды. АҚШ, Канада және еуропа елдерінде зорлық-зомбылыққа ұшыраған студенттер өз проблемалары туралы есеп бере алатын сенім телефондары қолдайтын қорлауға қарсы науқандар мен арнайы бағдарламалар болды [5]. Оклахома штаты қорқыту жағдайларын тергеу үшін "бірде-бір бала назардан тыс қалмайды" атты бағдарлама шығарды, содан кейін батыс аймақта жоғары жетістікке жеткен "бұзақылықты дәлелдеу" атты басқа бағдарлама шығарылды. Бұл тақырыпта теріс пайдалану туралы хабарламаны жеңілдететін көптеген шетелдік электрондық сайттар бар, мұнда ең танымал бағдарлама "Olwens Bullying Prevention program (OBPP)" [3].

Буллингтік мінез-құлқының бірнеше формалары бар, негізінен дене (физикалық) формасы бар, олар соққылармен, шағулармен, бокспен, тырнаумен, апатқа ұшыраумен және жәбірленушіні құлатумен сипатталады. Тағы бір түрі - ауызша, оған сатира, деструктивті, жаман сөздер, нәсілдік және діни қорлау туралы түсініктемелер кіреді. Символдық буллинг дене тілінің белгілерін, надандықты және болып жатқан оқиғалардан назар аударуды қамтиды. Жанама буллинг киімді немесе кітапты кесу сияқты мүлікті жоюды және бүлдіруді қамтиды, ал жыныстық буллинг жаман және жыныстық мағыналары бар атауларды пайдалануды және/немесе жыныстық зорлық-зомбылық қаупін қамтиды.

Буллинг құбылысы әлемдік психологияның трендіне айналды, феноменология мен алдын алу технологиялары саласындағы зерттеулер және қорқытуды тоқтату қарқынды дами бастады.

Психологиялық зорлық-зомбылықты ұзақ уақыт бойы мұғалімдер де, мектеп оқушылары да байыпты қабылдамады.

Жалпы алғанда, буллингті тікелей қорқыту мен жанама деп ажыратуға болады. Тікелей қорқыту баланы ұрып - соғу, ат қою, мазақ ету, заттарын бүлдіру немесе ақшаны алу кезінде пайда болады, ал жанама - қауесет пен өсек тарату, бойкоттар, аулақ болу, достықты манипуляциялау («егер сен онымен

дос болсаң, біз сенімен дос емеспіз»). Тікелей буллинг негізінен кіші мектепте болады, ал жанама қорлаудың көрінісі орта және орта мектептерге ауысады. Ұлдар көбірек қыздар әртүрлі рөлдерде қудалауға бейім. Ұлдар физикалық қорлаумен сипатталса, ал қыздар өсек пен ұятсыз оқиғалардың құрбаны болады.

Зерттеулер көрсетілгендей, агрессор мен жәбірленуші әр түрлі болуы мүмкін: зардап шеккендердің бүкіл санаты бар-агрессорлар – бір жағдайда құрбан болған балалар, ал екіншісінде агрессорлар. Сонымен қатар, зерттеулер көрсеткендей, қорқыту бізді өмір бойы мазалайды. Алайда, ғалымдар баланың осы рөлдердің белгілі бір бөлігін белсенді игеруіне ықпал ететін ішкі алғышарттар бар деп жиі айтады. Буллингке қатысушылар көбінесе жеке және мінез-құлық ерекшеліктеріне ие және бірқатар әлеуметтік тәуекелдерге ие. Буллинг құрбандары сезімтал, мазасыз, көз жасына бейім, физикалық тұрғыдан әлсіз, өзін-өзі бағалауы төмен, достары аз және ересектермен уақыт өткізуді жөн көреді. Буллинктің әдеттегі құрбаны - мінез-құлқы бұзылған тұйық бала [1].

Буллинктің құрбаны болған балалар денсаулығы мен оқу үлгеріміне байланысты проблемаларды бастан кешіреді, көбінесе құрдастарымен салыстырғанда мазасыздық-депрессиялық бұзылулар, апатия, бас ауруы белгілері бар, өз-өзіне қол жұмсауға тырысады. Мұндай балаларда мектептен аулақ болу деңгейі жоғары болады.

Зорлық-зомбылық жасаушылар, агрессорлар деп аталатындар көбінесе гиперактивті, импульсивті, ебедейсіз, ашуланшақ; көбінесе олар мінез-құлық проблемаларын, өзін-өзі бақылаудың әлсіздігін, оқудағы қиындықтар мен сабақтан қалуды, мазасыздық пен депрессиялық белгілерді көрсетеді. Мұндай балалар аз, бірақ мұғалімдермен жұмыс істеу ең қиын.

Буллинктің негізгі себептері — билікке деген қажеттілік, басқаларға зиян келтіруден қанағаттану және сыйақы-материалдық (ақша, жәбірленушіден алынған құнды заттар) немесе психологиялық қажеттілік.

Қатысушылардың жеке алғышарттарынан басқа, қорқытудың пайда болуына әлеуметтік контексттің ерекшеліктері ықпал етуі мүмкін. Зорлық-зомбылық құрбандарының отбасында көбінесе тұрмыстық зорлық-зомбылық немесе гипер-қорғаншылық көрінеді, бұл дәрменсіздікті күшейтеді баланың инфантилизмі; қорлаушыларды қорлаушылар да отбасында жиі қорланады.

Буллинкті жою бүкіл педагогикалық ұжымнан, ата-аналардан туындауы керек, тек осылай ғана қорқытуды тоқтатуға болады. Мұны бәрі қалайтыны маңызды, өйткені бір мұғалім немесе ата-ана қорқыту жүйесін тоқтата алмайды. Мектепте буллингке қарсы шаралар қолдану арқылы бұл жағымсыз құбылыстың таралу дәрежесін азайтуға болады.

Білім беру ұйымында орын алатын қорқыту формаларын анықтау маңызды. Физикалық немесе психологиялық зорлық-зомбылық көрсетуге бейім мектеп қоғамдастығы мүшелерінің мінез-құлқын бақылау үшін психолог пен әлеуметтік мұғалімді тартуға болады, дәлірек айтсақ.

Әлеуметтік-психологиялық қызмет оқушылармен сынып ұжымын біріктіруге, төзімділікке, басқаларға қатысты эмпатикалық ойлауды дамытуға

арналған тренингтер өткізуі керек, осылайша өсіп келе жатқан ұрпақ құрдастарының қандай да бір жағдайда не сезінетінін түсіне алады. [2].

Қорытындылай келе, соңғы уақытта әртүрлі білім беру мекемелерінде, дамыған елдердің қоғамдарында қатыгездікке деген көзқарас айтарлықтай күшейе түскенін атап өткім келеді. Мектептегі буллинг мәселесін мектептен бір сәтте жою өте қиын, бірақ егер маман ретінде оқу процесінің барлық қатысушыларымен (мұғалімдер, ата-аналар, оқушылар) буллинге қатысты шұғылданатын болсаңыз, онда көптеген жанжалдарды болдырмауға болады, көптеген оқушылар мектеп қауымдастығында қауіпсіз өмір сүріп, сәтті дами алуы мүмкін.

Әдебиеттер тізімі:

- 1.Баева И.А. Психологическая безопасность в образовании: Монография. СПб.: Изд-во «Союз», 2002.
- 2.Кутузова Д.А. Травля в школе. Мифы и реальность. 2011. [Электронный ресурс].URL: <http://mediclabor.ru/?p=294>.
- 3.Abderraheem F. The Phenomenon of Bullying: A Case Study of Jordanian Schools at Tafila. World Journal of Education Vol. 9, No. 1; 2019 P. 244
4. Gini, G. Bullying as a social process. The Journal of School Psychology, 44(1), 2006. 51-65.
- 5.Olweus D. Bullying at school: What we know what we can do. N.Y.: Wiley-Black- well, 1993a.

БУЛЛИНГ КАК РАСПРОСТРАНЕННАЯ ПРОБЛЕМА СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО НАСИЛИЯ В ПОДРОСТКОВО-МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ

BULLYING AS A COMMON PROBLEM OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL VIOLENCE IN ADOLESCENTS AND YOUNG PEOPLE

Абдикаримова А.Ж., докторант, Евразийский национальный университет

Л.Н. Гумилева, г. Астана, Республика Казахстан.

Abdikarimova A.Zh., doctoral student, L.N. Gumilev Eurasian National University, Astana, Republic of Kazakhstan

Аннотация: В современном мире образовательного пространства сегодня мы сталкиваемся с новыми вызовами стратегии воспитания подрастающего поколения. В этом направлении мы соприкасаемся с проблемами агрессивного поведения, насилия, различных конфликтов. В связи с этим в статье рассматриваются проблемы буллинга, поднимает вопросы, касающиеся причин его возникновения, факторов риска, последствия. В рамках научного исследования были установлены виды и причины буллинга, подвергались ли либо подвергаются ли агрессивным